

PROHLUBUJÍCÍ SE INTERNACIONALIZACE V TĚŽEBNÍM PRŮMYSLU ČR: REGIONÁLNÍ ANALÝZA NA PŘÍKLADU VYBRANÝCH SUROVIN

THE DEEPENING INTERNATIONALIZATION IN THE MINING INDUSTRY OF THE CZECH REPUBLIC: REGIONAL ANALYSIS ON THE EXAMPLE OF SELECTED RAW MATERIALS

MILADA DUŠKOVÁ

IRENA SMOLOVÁ

ZDENĚK SZCZYRBA

DAVID FIEDOR

Katedra geografie Department of Geography
Přírodovědecká fakulta Faculty of Science
Univerzita Palackého v Olomouci Palacký university in Olomouc
✉ tř. 17. listopadu 12, 771 46 Olomouc, Czech Republic

E-mail: milada.duskova@upol.cz, irena.smolova@upol.cz, zdenek.szczyrba@upol.cz, david.fiedor@upol.cz

Anotace

Transformace těžebního průmyslu v České republice po roce 1989 s sebou přinesla řadu zásadních změn a jednou z nich byl i vstup nadnárodních společností do segmentu těžby stavebních surovin, kaolinu a vápenců. Restrukturalizační proces znamenal v první fázi ukončení těžební činnosti v nerentabilních lokalitách, následně vstup zahraničních společností a v posledních deseti letech provozní koncentraci odvětví. Cílem příspěvku je dokumentovat změny ve vlastnické struktuře společností, které se v ČR podílí na těžbě vybraných nerudných surovin. Pro analýzu byly zvoleny cihlářské suroviny, jejichž těžba má na území ČR dlouhou tradici. Internacionalizace jejich těžby dobře dokumentuje transformaci těžebního průmyslu ČR po roce 1989, ve kterém dnes dominují nadnárodní těžební společnosti. Hlavními metodami využitými při zpracování příspěvku byla analýza legislativních nástrojů, vlastní šetření, analýzy posudků EIA (informace o nově schválených dobývacích prostorech, ve kterých jsou zveřejňovány i jinak obtížně získatelné informace o objemech těžby a záměrech společnosti, včetně způsobů následné rekultivace těžbou dotčených ploch) a analýzy dat České geologické služby a Státní báňské správy České republiky.

Klíčová slova

těžba surovin, nerudní suroviny, stavební suroviny, cihlářské suroviny, internacionalizace, Česká republika

Annotation

After 1989 the transformation of the mining industry brought a number of fundamental changes with it and the entry of multinational companies into the segment of construction materials mining, kaolin and limestone was one of them. In the first phase, the restructuring process meant the cessation of mining activities in unprofitable locations, followed by the entry of foreign companies and operational concentration of the industry in the past decade. The aim of this paper is to document the changes in the ownership structure of companies in the Czech Republic involved in the mining of selected industrial minerals. For this purpose clay raw materials were chosen, whose mining in the Czech Republic has a long tradition. The transformation of the mining industry is very well documented by the process of internationalization after 1989 and the mining industry is dominated by multinational

companies nowadays. The main methods used in the processing of paper were the analysis of legislative instruments, own research and analysis of EIA reports (information on newly approved mining areas, which are published otherwise difficult to obtain information on volumes of mining and intentions of the company in, including ways of subsequent reclamation of mining affected areas), and data analysis of the Czech Geological Survey and the State Mining Administration of the Czech Republic.

Key words

mining, industrial minerals, construction minerals, clay raw materials, internationalization, Czech Republic

JEL classification: R11, R14, R51

Úvod

Transformace těžebního průmyslu v České republice po roce 1989 s sebou přinesla řadu zásadních změn a odráží se v ní mnohá specifika transformace českého průmyslu. Rozhodně jde o odvětví, které se vyznačuje zvýšenou mírou internacionalizace ekonomických aktivit, kterou dlouhodobě charakterizuje přítomnost nadnárodních těžebních společností. Ty se nejvíce projevují v segmentu těžby stavebních surovin, kaolinu a vápenců. Oproti tomu menší aktivitou nadnárodních společností se vyznačuje těžba energetických surovin. Zahraniční kapitál tak v českém těžebním průmyslu působí selektivně a zvláště tam, kde má i domácí zpracovatelské kapacity. Jinými slovy řečeno, probíhá-li v ČR těžba vápenců nebo cihlářských surovin, pak zde jsou dostatečné zpracovatelské kapacity v cementárnách nebo cihelnách, které mají stejného vlastníka jako v případě těžby. Pochopitelně v éře globalizace platí daleko složitější dodavatelsko-odběratelské vztahy a výroba je organizována v rámci globálních komoditních a hodnotových řetězců a výrobních sítí (Blažek a Uhlíř, 2011; Selwyn, 2013; Timmer a kol., 2013 aj.).

1. Cíle a metody

Cílem příspěvku je dokumentovat změny ve vlastnické struktuře společností, které se podílí v ČR na těžbě vybraných nerudných surovin. Pro analýzu byly zvoleny cihlářské suroviny jako zástupce stavebních surovin, jejichž těžba má na území ČR dlouhodobou tradici. Zároveň vhodně dokumentují proces transformace těžebního průmyslu po roce 1989. Jsou příkladem těžebních surovin, kde proces transformace dospěl do fáze, kdy výrazně dominují nadnárodní těžební společnosti.

Těžba nerostných surovin je prostorově silně disperzní ekonomickou aktivitou, že zpracovat jakoukoliv geografickou analýzu vyžaduje dostatek kvalitních dat a informací, což ukazují v mezinárodním měřítku i řady odborných studií (např. Hassink, Shin, 2005; Brennar, Garvey, 2009). Od toho se také odvíjejí použité metody v příspěvku: analýza odborné literatury a její rešerše, analýza dat a informací a jejich kontinuální obsahová a prostorová verifikace, tvorba vlastní databáze, ekonomicko-geografická analýza statistických dat a informací umístěných ve vlastní databázi a tvorba mapových výstupů. Příspěvek vychází z dat, která tvoří zejména statistická data primárně publikovaná různými institucemi, jak rovněž odvozená z vlastní databáze, která je na pracovišti systematicky vytvářena od roku 1995 a je základem pro realizované analýzy. S ohledem na situaci ve statistickém výkaznictví po roce 1989, kdy řada organizací údaje o těžbě neposkytuje, bylo poměrně složité vytvořit takový soubor dat informací, které by umožňovaly provést analýzu do nižší úrovně než je území státu. Ukázalo se, že v současné době žádná z institucí, které by mohly pro potřeby výzkumu data poskytnout (Česká geologická služby, Státní báňská správa, Ministerstvo průmyslu a obchodu ČR, Ministerstvo životního prostředí ČR či Český statistický úřad), data v požadované struktuře nemají nebo je nemohou z důvodu ochrany osobních dat poskytnout. Proto začala být počínaje rokem 2000 vytvářena vlastní databáze dobývacích prostorů a těžebních lokalit, ve které byly doplňovány verifikované informace umožňující provádět analýzy vývoje těžebního průmyslu v ČR za období let 1990 – 2015.

Pro vytvářenou databázi a pro analýzy transformačního procesu těžebního průmyslu a vývoje těžby byla prioritně využívána data Státní báňské správy (dříve Český báňský úřad). Hlavním důvodem byla skutečnost, že sumární data o objemech těžby uváděná Státní báňskou správou a publikovaná v Hornické ročence (Makarius a kol., 1993 – 2015) většinou odpovídají datům zveřejňovaným ve výročních zprávách jednotlivých těžebních společností, což umožňuje provedení komparativních analýz za celé sledované období a postižení procesu transformace na regionální úrovni. Data z České geologické služby (dříve Geofondu) jsou sice srovnatelná se zahraničím, ale problém je v tom, že je nelze získat do jiné úrovně než celkový objem za jednotlivé suroviny, tj. nelze například získat data o objemech těžby na jednotlivých lokalitách ani za jednotlivé těžební společnosti. Vytvořená vlastní databáze vychází z dat poskytnutých těžebními společnostmi ve výročních zprávách (částečně dostupných na obchodním rejstříku), dále z dat zveřejněných na webových stránkách těžebních společností aby byla posléze doplněna o informace poskytnuté jednotlivými těžebními společnostmi. S ohledem na počty těžebních společností se jednalo o časově náročný proces; bez něho by ale nebylo možné hodnotit prostorové změny či proces transformace těžebních společností spojený se vstupem nadnárodních společností na český trh atd.

Významným zdrojem dat pro vlastní databázi jsou také periodika, vydávaná jednotlivými těžebními společnostmi, jejich výroční zprávy a zejména pak data z Obchodního rejstříku, dostupná na portálu justice.cz. Pro přesnou lokalizaci dobývacích prostorů a chráněných ložiskových území byla využívána databáze SURIS České geologické služby. Na regionální úrovni byl jedním ze zdrojů informací koncepční materiál Regionální surovinová politika zpracovaná Českou geologickou službou. Ne ve všech krajích je však závazným schváleným dokumentem. Součástí Regionální surovinové politiky jsou přehledy dobývacích prostorů a ložisek (stav k 31. 12. 2001), sumarizační tabulky o podílu těžby jednotlivých nerostných surovin na celkové těžbě v ČR a prognózy vývoje v horizontu roku 2010, což poskytovalo možnost doplnění vlastní vytvořené databáze. Nové regionální surovinové politiky po roce 2001 již nebyly zpracovány. Proto hlavními metodami využitými při zpracování příspěvku je vlastní databáze a vlastní šetření, analýzy posudků EIA (informace o nově schválených dobývacích prostorech, ve kterých jsou zveřejňovány i jinak obtížně získatelné informace o objemech těžby a záměrech společnosti, včetně způsobů následné rekultivace těžbou dotčených ploch) a analýzy dat České geologické služby a Státní báňské správy České republiky.

2. Potenciál stavebních surovin v ČR

Po energetických surovinách představují nerudní suroviny druhou nejvýznamnější skupinu surovin. Nejvíce jsou na území České republiky těžena ložiska stavebních surovin, vápenců, kaolinu, jílu, živcových surovin a bentonitů. Jejich povrchová těžba vede k rozsáhlým antropogenním transformacím reliéfu se všemi negativními důsledky a klade vysoké nároky na dopravu surovin. Díky velkému objemu těžených surovin vznikají v krajině velkolomy, okolí je narušováno hlukem a prachem, dochází k narušení přirozeného režimu podzemních vod, dopravou jsou zatěžovány komunikace a narušovány významné krajinné prvky. Nejvíce střetů zájmů je pak v případě těžby karbonátů a šterkopísků. Pro těžbu nerudních surovin je v současné době v České republice schváleno celkem 961 dobývacích prostorů (98,5 % z celkového počtu dobývacích prostorů v ČR). S výjimkou vápenců pro všechny platí, že jejich zásoby jsou v ČR minimálně na dalších 60 let a ložiska jsou rozmístěna na území všech krajů ČR. U vápenců je specifickým jejich velmi omezený rozsah a s ohledem na unikátnost krasových lokalit i významný podíl ložisek ve zvláště chráněných lokalitách, což s sebou přináší omezení pro těžbu.

Proces transformace těžby nerudních surovin byl zahájen na počátku 90. let 20. století výrazným poklesem celkového objemu jejich těžby. Nejvíce se na celkovém poklesu podílela těžba stavebního kamene, který se objemově na těžbě ostatních nerud (s výjimkou energetických surovin) podílel nejvíce (60,0 % objemu těžených stavebních surovin, vápenců, kaolinu, jílu a bentonitů v roce 1990, v roce 2014 již pouze 51,6 %). Zároveň se také u některých surovin (zejména vápenců a cihlářských surovin) snížil počet i rozloha dobývacích prostorů, což byl jednak důsledek vyčerpání ložisek stanovených dobývacích prostorů, ale také důsledek zrušení některých dobývacích prostorů ve zvláště

chráněných územích. U většiny nerudných surovin nastalo od poloviny 90. let 20. století období stagnace a tento trend z první poloviny 90. let 20. století je v posledních třech letech překonán a naopak dochází k dynamickému nárůstu celkového objemu těžby nerudných surovin (s výjimkou sádrovce).

I přes trend výrazného celkového poklesu objemu těžených nerostných surovin v ČR, mají odlišnou dynamiku vývoje těžby ropa, bentonity a **stavební suroviny** (šterkopísky, stavební kámen, cihlářské suroviny), kaolin, jíly a bentonity. Termín stavební suroviny (construction minerals) je používán pro všechny nerosty, které se používají ve stavebním průmyslu, například pro stavby silnic, železnic, budov, výrobu betonu, malt a cihel. Suroviny pro výrobu stavebních hmot, především karbonáty, jsou v ČR řazeny mezi nerudní suroviny (industrial minerals). Ověřené zásoby stavebních surovin v ČR jsou kolem 20 mld. t a ročně se jich vytěží 55 a 60 mil. t, což je téměř 45 % všech surovin. Stavební suroviny zahrnují: stavební kámen, písky a šterkopísky, cihlářské suroviny a kámen pro hrubou a ušlechtilou kamenickou výrobu (dekorativní kámen).

Vývoj těžby stavebních surovin velmi úzce kopíruje vývoj investiční výstavby a ekonomickou situaci. Rostoucí trend těžby stavebních surovin je z velké míry ovlivněn rostoucí investiční aktivitou v ČR, zvýšenou bytovou výstavbou a rostoucím exportem surovin prostřednictvím nadnárodních společností, které z velké části ovládají těžbu nerudných surovin (viz tab. 1). Rostoucí požadavky trhu kladou zvýšené nároky na otvírku nových dobývacích prostorů a zahájení těžby i na mnoha nevýhradních ložiscích surovin. S ohledem na ekonomický efekt blízkosti lokalit těžby a spotřeby těžených surovin dochází čteně i přes legislativní omezení (plynouce např. ze schvalovacího a posuzovacího procesu EIA) k problematickému schvalování nových dobývacích prostorů v inundačních územích, v blízkosti rozvojových ploch či na okrajích nebo dokonce přímo ve zvláště chráněných územích.

3. Proměny vlastnické struktury těžby vybraných surovin

Pestrost surovinové základny dala v minulosti vzniknout řadě průmyslových odvětví, v případě některých těžených komodit se ČR stala dokonce samostatnou. Na HDP se v roce 1990 dobývání nerostných surovin podílelo necelými 3 %, v roce 2006 to bylo 1,4 % a odvětví zaměstnávalo necelých 50 tisíc pracovníků, v roce 2014 to již byl jen podíl 0,75 % na HDP (v běžných cenách) a počet zaměstnanců menší než 40 tisíc, což je ve srovnání s rokem 1990 pokles na téměř pětinaový stav.

Do roku 1989 byla těžba nerostných surovin založena na podpoře extenzivního využívání nerostného bohatství, které zásadním způsobem poznamenalo charakter některých regionů. Po roce 1990 došlo k výraznému omezení (útlumu) většiny surovin, objemově nejvíce energetických surovin (hnědého a černého uhlí). Na druhé straně v posledních letech narůstala těžba ropy, stavebních surovin (stavebního kamene, šterkopísků i cihlářských surovin), živců i bentonitů, a to i v územích, která mají ze zákona stanoven ochranný režim. Jde o dva základní směry transformace a restrukturalizace odvětví, které ukazují na skutečnost, že zatímco v počáteční etapě ekonomické transformace odvětví byla iniciativa změn na straně státu, které vlastnilo subjekty a vytvářelo podmínky jejich privatizace, v současné době jsou to výhradně tržní podmínky, které určují výkonnost subodvětví těžby nerostných surovin v ČR a stát vytváří „pouze“ legislativní prostředí jejich existence. Ať už je to formou státní surovinové politiky nebo sekundárně přes regionální surovinové politiky, které však nejsou u většiny krajů na úrovni schváleného dokumentu. Samotný proces transformace těžebního průmyslu měl podobně jako celá česká ekonomika svá úskalí, od tzv. podařených privatizací až pod ty nepodařené privatizační kauzy (viz např. OKD).

Podstatou privatizace těžebního průmyslu po roce 1989 bylo uplatnění všech tří privatizačních metod: tzv. malá privatizace, velká privatizace a restituce. Zatímco menší provozovny byly privatizovány metodou malé privatizace (přímé prodeje, dražby) nebo formou restitucí (navrácení majetku původním majitelům podle restitučního zákona), u velkých těžebních společností o zaměstnanosti stovek až tisíců pracovníků byla zvolena metoda tzv. kupónové privatizace (velká privatizace). Ta byla hlavní metodou transformace českého průmyslu po roce 1989 (Toušek a Vančura, 1996).

Kupónová privatizace probíhala v letech 1992-1994 a byla rozdělena do dvou etap (1. a 2. vlna). Metoda představovala hlavní mechanismus privatizace odvětví těžby nerostných surovin v ČR, i když ne u všech těžebních společností měla tato metoda rozhodující vliv na jejich privatizaci, tj. odstátnění a změnu vlastnických poměrů. Hned v počátcích transformačního procesu byly u některých společností vyjmuty relativně velké akciové podíly s cílem prodat je přímo některému z kapitálově silných zájemců o privatizaci, včetně zahraničního kapitálu, případně akcie byly ponechány pozdější privatizaci (některé cihlářské a keramické podniky nebo cementárny: Cihelny-Dolní Jirčany, Cihelny Šlapanice, CEVA Dvůr Králové, CEAVA Prachovice, CVM Mokrý, Cement Hranice ad.) Určitá část akcií byla dále bezúplatně převedena na obce, a to s ohledem na aktivity těžařských firem na jejich území (Smolová, 2008).

Druhá vlna kupónové privatizace se od první odlišovala především tím, že v rámci ní byly privatizovány největší těžební společnosti v zemi – uhelné společnosti (Sokolovská uhelná, Severočeské doly, Mostecká uhelná společnost, Západočeské uhelné doly, Českomoravské doly a OKD). U nich stát zvolil jiný model privatizace založený na prodeji méně než 50 % akciového podílu. Ostatní podíly byly rozděleny mezi stát a obce. Hlavním důvodem pro toto řešení bylo ponechat si i po privatizaci majoritu hlasovacích práv, díky čemuž mohl stát rozhodovat o budoucnosti těžby nejvýznamnější energetické suroviny v zemi (to vše v souladu s tzv. útlumovým programem), a tím také ovlivňovat chod palivoenergetického komplexu jako celku. Jiným neméně důležitým důvodem privatizovat jen část uhelných společností bylo udržet v počátečním období transformace české ekonomiky sociální smír v zemi, neboť případné rychlé a nadměrné propouštění tisíců horníků v kamenouhelných a hnědouhelných revírech představovalo reálnou hrozbu destabilizace ekonomiky a trhu práce nadregionálního dopadu. Pro samotný průběh procesu transformace české ekonomiky bylo proto nezbytné odložit „na neurčito“ privatizaci majoritních akciových podílů klíčových těžebních společností v zemi.

Významným faktorem procesu transformace v případě stavebních surovin byl vstup nadnárodních společností, které se postupně staly majoritními vlastníky většiny těžebních společností. V posledních 5 letech je tento proces doprovázen vzájemnými fúzemi a koncentrací majetku do několika klíčových společností, které dnes ovládají většinu těžby stavebních surovin na území ČR. Příkladem jsou mateřské společnosti Heidelberg Group, Lasselsberger, Wienerberger CP nebo CEMEX (viz tab. 1).

Příkladem koncentrace těžebních lokalit do nadnárodních kooperací je příklad společnosti CEMEX (společnost založená v Mexiku v roce 1906 byla původně malou lokální společností), která se v posledních letech stává významným hráčem na poli těžby stavebních surovin v ČR. Na území ČR společnost zahájila svou působnost v roce 2005, kdy koupila britskou společnost RMC Group včetně jejích českých dceřiných společností. V první etapě provozoval na území ČR štěrkopískovny a podílela se na těžbě štěrkopísků, v roce 2015 (od 1. 3. 2015) získala akcie společnosti Holcim, která na území ČR provozovala těžbu vápenců (v lokalitě Prachovice na Pardubicku). V současné době CEMEX provozuje 11 štěrkopískoven, 7 lomů, cementárny a betonárny (celkem 74 betonáren). Na těžbě štěrkopísků v ČR se společnost podílí necelou desetinou (8,4 %) a do roku 2014 byla čtvrtou největší těžební společností (v těžbě štěrkopísků v ČR). Po převzetí Holcimu je již (od roku 2015) největší těžební společností těžící štěrkopísky na území ČR s téměř pětinnovým podílem na trhu (17,8 %). Na těžbě vápenců se dnes CEMEX podílí necelými 8 % (7,7 %) a je 7. největší společností (v těžbě vápenců v ČR).

Tab. 1: Podíl zahraničních společností na celkové těžbě vybraných surovin v ČR – srovnání rok 2005 a 2014

Těžená surovina	Podíl těžební společnosti* na celkové těžbě dané suroviny v ČR (v %)							
	Lasselsberger		Holcim**		Heidelberg Group		Wienerberger CP	
	2005	2014	2005	2014	2005	2014	2005	2014
kaolin	79,7	85,4	0	0	0	0	0	0
šterkopísky a písky	6,0	5,8	4,3	9,4	9,1	9,8	0	0
vápence	6,3	9,8	9,8	7,7	11,4	23,9	0	0
cihlářské suroviny	0,2	0,6	0	0	0	0	43,4	43,3
jíly a bentonity	46,1	41,4	0	0	0	0	0	0

Poznámka: 0 = na těžbě dané suroviny se těžební společnost nepodílí; *název mateřské společnosti-zjednodušený**od roku 2015 CEMEX

Pramen: databáze Českého báňského úřadu, Makarius, R. ed. (2006), Makarius, R. ed. (2015), vlastní databáze, vlastní výpočty

3.1 Lokality a společnosti těžící v ČR cihlářské suroviny

Ložiska cihlářských surovin, u kterých jako základní složka převládají kvartérní hlíny různé geneze, patří v ČR mezi ekonomicky významná. Ložiska kvartérních surovin (spraší a sprašových hlín, hlín, písků a písčito-jílovitých reziduí hornin) jsou rozšířena téměř po celém území ČR (deficitní je pouze Liberecký kraj a Kraj Vysočina). Nejvýznamnější ložiska jsou vázána na eolické a deluvio-eolické, případně glaciální sedimenty. Na jihovýchodní a východní Moravě jsou jako cihlářské suroviny využívány paleogenní jílovce, které vznikly zvětráním části flyšových vrstev příkrovů vnějších Západních Karpat.

Pro těžbu cihlářských surovin je v současné době schváleno 74 dobývacích prostorů o celkové rozloze 17,5 km². Ve srovnání se stavem před 10 lety došlo ke zrušení více než 30 dobývacích prostorů (pokles plochy o 7 km²), což bylo způsobeno koncentrací těžby do několika lokalit s intenzivnějším využíváním surovin, což je trend již od počátku 90. let 20. století. Největší dobývací prostory mají plochu větší než 0,5 km², regionálně je nejvíce dobývacích prostorů na Plzeňsku, Českobudějovicku, Znojemsku a Hodonínsku. Řada dalších lokalit je evidována jako nevýhradní ložiska, celkem je v databázi Českého báňského úřadu 126 nevýhradních ložisek cihlářských surovin, včetně ložiska v Jezernici u Lipníka nad Bečvou, kde byla v roce 2005 otevřena nová cihelna společnosti Wienerberger cihlářský průmysl, a. s.

Tab. 2: Největší dobývací prostory cihlářských surovin v ČR (stav k 31. 12. 2015)

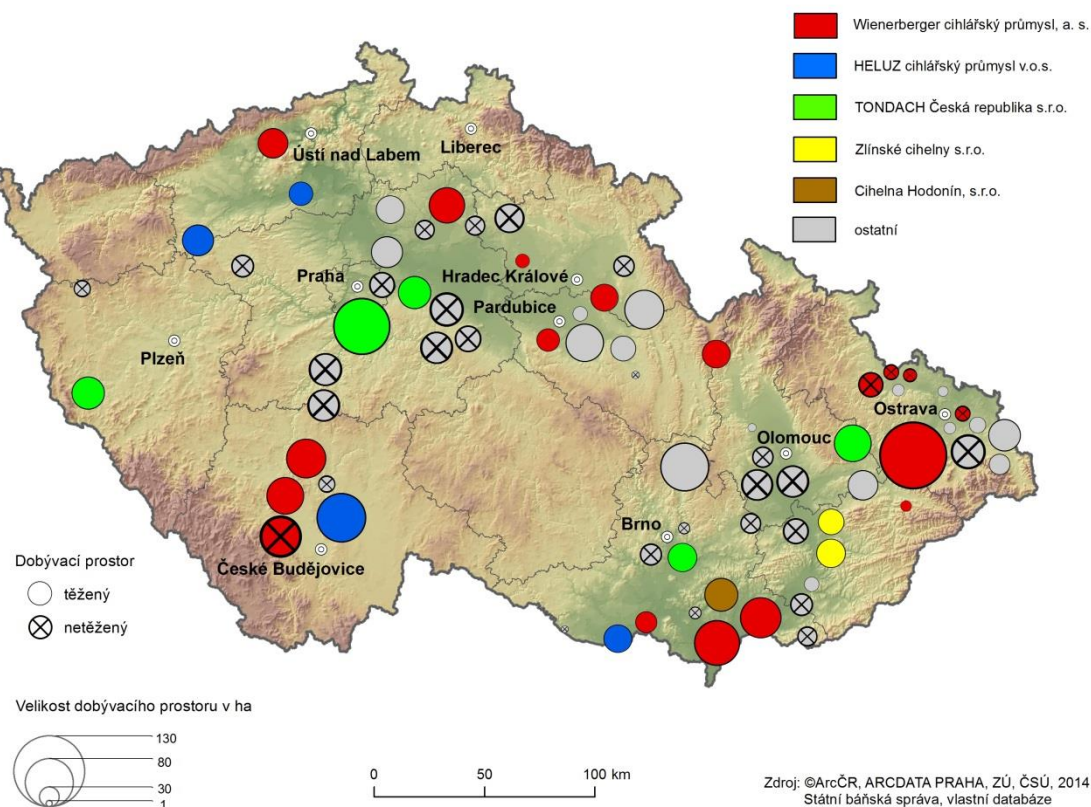
Dobývací prostor	Těžební společnost	Plocha (v km ²)	Rok schválení	Okres
Kunín	Wienerberger cihlářský průmysl, a. s.	1,25	1966	Nový Jičín
Dolní Jirčany	TONDACH Česká republika s.r.o.	0,90	1969	Praha - západ
Dolní Bukovsko	HELUZ cihlářský průmysl v.o.s.	0,69	1970	České Budějovice
Boskovice II	Očenášek - Mikulka, spol. s r.o.	0,66	1996	Blansko
Hodonín IV	Wienerberger cihlářský průmysl, a. s.	0,57	1967	Hodonín
Záblatí	Wienerberger cihlářský průmysl, a. s.	0,49	1983	České Budějovice
Hodonín V	Wienerberger cihlářský průmysl, a. s.	0,47	1967	Hodonín
Bohunice I	Wienerberger cihlářský průmysl, a. s.	0,44	1997	České Budějovice
Kostelec nad Orlicí	Cihelna Kinský, spol. s r. o.	0,44	1969	Rychnov n. K.
Rosice u Chrastí	Nika Logistic a.s.	0,41	1970	Chrudim
Hranice na Moravě I	TONDACH Česká republika s.r.o.	0,40	1966	Přerov
Záblatí II	Wienerberger cihlářský průmysl, a. s.	0,39	1991	České Budějovice

Zdroj dat: Státní báňská správa; vlastní databáze; vlastní výpočty

Těžba cihlářských surovin je významná z hlediska produkce pro tuzemský trh. Vývoj těžby ve srovnání se stavem v roce 1990 poklesl do současné doby na polovinu, ale nejednalo se o stabilní pokles. V první etapě (v letech 1990 až 1993) restrukturalizací a transformací těžebních společností

těžících cihlářské suroviny poklesla těžba cihlářských surovin v ČR z 3,1 mil tun na 1,3 mil tun. Základní charakteristikou první etapy bylo zahájení transformace státních podniků a vstup zahraničního kapitálu jako v jednom z prvních odvětví české ekonomiky. Samostatné akciové společnosti vznikly transformací státních podniků kopírujících většinou regionální strukturu, tj. v severních Čechách to byly Severočeské cihelny (akciová společnost vznikla v květnu 1992), v jižních Čechách Jihočeské cihelny. Významným mezníkem byl vstup rakouské společnosti Wienerberger na český trh (v roce 1992). Na základě smlouvy (Smlouva mezi Cihelnou Novosedly, a.s. se sídlem v Novosedlech na Moravě a společností Wienerberger Baustoffindustrie AG se sídlem ve Vídni, podepsaná v roce 1992) získala rakouská společnost Wienerberger Baustoffindustrie AG, která v té době patřila mezi největší producenty zdících materiálů v Evropě s více než 50 výrobními závody, majoritní podíl v Cihelně Novosedly, a.s. (Novosedelská cihelna vznikla v roce 1975 a do roku 1990 byla součástí státního podniku CGK Brno, v letech 1990 až 1991 samostatným státním podnikem a od roku 1991 samostatnou akciovou společností). Cihelna Novosedly ročním objemem těžby vyšším než 100 tis. tun patřila tehdy k největším cihelnám v ČR. V následujících letech společnost Wienerberger rozšiřovala své aktivity na našem území a v současné době se podílí téměř než polovinou na celkovém objemu těžby cihlářských surovin v ČR.

Obr. 1: Dobývací prostory pro těžbu cihlářských surovin v ČR - podle těžebních společností a velikosti dobývacích prostorů (stav k 31. 12. 2015)

Zdroj: Státní báňská správa; vlastní databáze

Druhá etapa transformace těžby cihlářských surovin v ČR probíhala v letech 1994 – 1997 a znamenala jednak opětovný nárůst objemů těžby cihlářských surovin (až na úroveň 2,5 mil. tun) a jednak koncentraci těžby do několika společností. Ke koncentraci došlo fúzí společností, zánikem menších společností i odkoupením podílů či celých společností. Mezi nejvýznamnější patřilo v roce 1995 spojení společností Jihočeské cihelny (Jihočeské cihelny, a.s.), Cihelna Novosedly (Wienerberger Moravský cihlářský průmysl Novosedly, a.s.) a Cihelna Hostomice (Wienerberger Cihelna Hostomice, a.s.) do jediného společného podniku Wienerberger, Cihlářský průmysl, a. s. se sídlem v Českých Budějovicích (v současné době se sídlem mateřské společnosti Wienerberger v Nizozemském

království). V roce 1997 pak následoval majoritní vstup společnosti Wienerberger, CP, a. s. do Cihelny Řepov a Cihelny Kinský.

Tab. 3: Podíl společností na celkové těžbě cihlářských surovin v ČR v letech 2007 - 2014

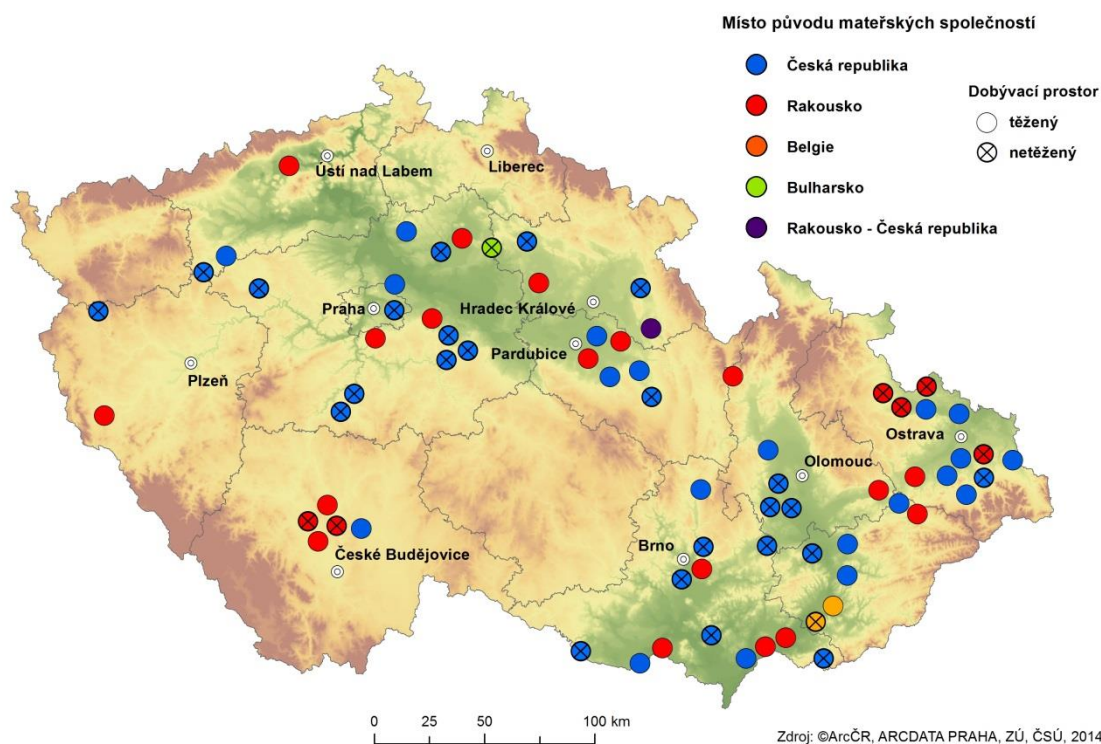
Těžební společnost	mateřská země	2007	2010	2014
Wienerberger cihlářský průmysl, a.s.	Rakousko*	49,4	31,8	43,3
Heluz cihlářský průmysl v o.s.	ČR	14,6	36,2	27,1
Tondach Česká republika, s.r.o.	Rakousko	19,8	22,0	22,3
Cihelna Hodonín, s.r.o.	ČR	4,2	2,2	3,5
Zlínské cihelny, s.r.o.	ČR	0,6	3,9	1,7
Cihelna Vysoké Mýto, s.r.o.	ČR	1,0	1,1	1,3
LB Minerals, s.r.o.	Rakousko	0	0,3	0,6
Cihelny Kryry, a.s. **	ČR	4,4	0	0
ostatní	-	6,0	2,5	0,2
celkem	-	100,0	100,0	100,0

Poznámka: *sídlo mateřské společnosti je v současné době v Nizozemském království;

**od roku 2011 Heluz cihlářský průmysl, v o.s.

Zdroj dat: Státní báňská správa, Hornická ročenka 2007, 2010 a 2014; vlastní databáze; vlastní výpočty

Obr. 2: Dobývací prostory pro těžbu cihlářských surovin v ČR – podle země původu mateřských těžebních společností (stav k 31. 12. 2015)

Počínaje rokem 1998 dochází k pozvolnému poklesu ročních objemů těžby, s výjimkou let 2003 – 2005, kdy došlo k mírnému vzestupu, což úzce souviselo s nárůstem investiční výstavby na našem území. Významné je také to, že v posledních pěti letech má rostoucí trend těžba na nevýhradních ložiscích. Zatímco v roce 2002 dosahovala 120 tis. t, v roce 2004 to již byl téměř pětinasobek (590 tis. t), v současné době se pohybuje na úrovni 300 – 350 tis. t (data MPO ČR).

V současné době je těžba cihlářských surovin na našem území rozdělena majoritně mezi tři společnosti: Wienerberger cihlářský průmysl, a. s., Heluz cihlářský průmysl, v.o.s. a Tondach Česká republika, s.r.o., které se podíleli v roce 2006 na celkové roční těžbě více než 80 %, v současnosti (rok 2014) je to již více než 90 % (92,7 %).

Závěr

Příspěvek dokumentuje změny ve vlastnické struktuře společností, které se podílí v ČR na těžbě vybraných nerudných surovin. Významným faktorem procesu transformace v případě stavebních surovin byl vstup nadnárodních společností, které se postupně staly majoritními vlastníky většiny těžebních společností. V posledních 5 letech je tento proces doprovázen vzájemnými fúzí a koncentrací majetku do několika klíčových společností, které dnes ovládají většinu těžby stavebních surovin na území ČR. Příkladem jsou mateřské společnosti Heidelberg Group, Lasselsberger, Wienerberger CP nebo CEMEX.

Pro dílčí analýzu byly zvoleny cihlářské suroviny jako zástupce stavebních surovin, jejichž těžba má na území ČR dlouhodobou tradici. Zároveň vhodně dokumentují proces transformace těžebního průmyslu po roce 1989. Cihlářské suroviny jsou příkladem těžebních surovin, kde proces transformace dospěl do fáze, kdy výrazně dominují nadnárodní těžební společnosti. Při celkovém hodnocení vývoje těžby cihlářských surovin lze konstatovat, že pokles těžby po roce 1990 postihl cihlářské suroviny nejméně ze všech stavebních surovin (v současné době dosahuje roční bojem těžby 800 - 1000 tis. t/rok). Jedná se však o jedinou stavební surovinu, jejíž produkce se v posledních letech nestabilizovala, ale naopak dochází k jejímu dalšímu pozvolnému poklesu. Z dokumentového vývoje je patrné, že těžba směřuje k výraznější koncentraci výroby do omezeného počtu dobývacích prostorů s velkoobjemovou těžbou, na kterou navazuje zpracování ve velkokapacitních cihelnách, což s sebou přináší nezbytnost výrazného zvýšení dopravní zátěže území. Na těžbě se v současnosti podílí již jen 8 těžebních společností a v celkovém objemu těžby dominují rakouské společnosti, které realizují 2/3 (66,2 %) celkového objemu těžby cihlářských surovin v ČR.

Literatura

- [1] BLAŽEK, J., UHLÍŘ, D., (2011). *Teorie regionálního rozvoje*. Praha: Karolinum. ISBN 978-80-246-1974-3.
- [2] BRENNAR, L., GARVEY, D., (2009). The role of knowledge in internationalization. *Research in International Business and Finance*, vol. 23, pp. 120–133. ISSN 0275-5319.
- [3] HASSINK, R., SHIN, D., (2005). The restructuring of old industrial areas in Europe and Asia. *Environment and Planning A*, vol. 37, pp. 571-580. ISSN 1472-3409.
- [4] MAKARIUS, R. ed., (1994). *Hornická ročenka 1993*. Ostrava: Český báňský úřad a zaměstnavatelský svaz důlního a naftového průmyslu, Společenstvo těžařů ČR, Ostrava: Montanex, s. r. o., 1994. ISBN 978-80-7225-346-3.
- [5] MAKARIUS, R. ed., (2014). *Hornická ročenka 2013*. Ostrava: Český báňský úřad a zaměstnavatelský svaz důlního a naftového průmyslu, Společenstvo těžařů ČR, Montanex, s. r. o., 2014. ISBN 978-80-7225-346-3.
- [6] SELWYN, B., (2013). *Social Upgrading and Labour in Global Production Networks: A Critique and an Alternative Conception*. Competition and Change, vol. 17 no. 1, pp. 75–90.
- [7] SMOLOVÁ, I., (2008). Těžba nerostných surovin na území ČR a její geografické aspekty. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci. ISBN 978-80-244-2125-4.
- [8] TIMMER, P; ERUMBAN, A; LOS, B; STEHRER, R., DE VRIES, G., (2014). Slicing Up Global Value Chains. *Journal of Economic Perspectives*, vol. 28, no. 2, pp. 99-118. ISSN 0895-3309.
- [9] TOUŠEK, V., VANČURA, M., (1996). *Aktuální problémy ČR – 1. díl, Průmysl – 1. část*. Ostrava: Scholaforum. ISBN 80-86058-30-1.
- [10] Zákon č. 44/1988 Sb., o ochraně a využití nerostného bohatství (horní zákon), ve znění zákona č. 541/1991 Sb., zákona ČNR č.10/1993 Sb., 132/2000 Sb., 286/2000 Sb., 366/2000 Sb., 315/2001 Sb., 61/2002 Sb., 320/2002 Sb., 150/2003 Sb. a 3/2005 Sb.

Příspěvek byl zpracován v rámci grantu GAČR No. 16-04483S „Výzkum sociálně-prostorové difúze projektů obnovitelné energie v České republice: poučení pro adaptivní governanci energetického přechodu“